

A MAGYAR VÁROSSÁ NYILVÁNÍTÁSI FOLYAMAT SZAKMAI MEGÍTÉLÉSE AZ EZREDFORDULÓ UTÁNI HONI GEOGRÁFIÁBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL KOCSIS ZSOLT MUNKÁSSÁGÁRA

NÉMETH SÁNDOR

THE PROFESSIONAL JUDGEMENT OF THE HUNGARIAN TOWN DESIGNATION
PROCESS AFTER THE TURN OF THE MILLENNIUM, WITH PARTICULAR REGARD TO
THE WORK OF ZSOLT KOCSIS

The aim of this study is to locate and analyse the theoretical and practical work of recently deceased Zsolt Kocsis in the Hungarian geography. The study consists of three main segments. The first part analyses the relative proportion of functional and formal towns from the Austro-Hungarian Compromise until the end of the 2000s. The second chapter is divided in two different parts: the statements of the geographic discussion about the endless town designation wave evolved after the turn of the millennium will be aggregated, and the other part contains the inventory of the theoretical (publication) and practical (town designation programs) geographic work of Zsolt Kocsis. Zsolt Kocsis participated in the designation as towns of six Hungarian municipals: Csepreg (1995), Herend (1999), Zalaötvös (2000), Répcelak (2001), Óriszentpéter (2005) and Vép (2009). In the third section of the study is the municipal policy of the government formed in 2010.

BEVEZETÉS

A tanulmány célja, hogy a hazánkban nem csak a vonatkozó tudományok – társadalomföldrajz, a település- vagy éppen a közigazgatás-tudomány –, hanem az aktuálpolitikai érdeklődés homlokerében is álló várossá nyilvánításokkal kapcsolatos geográfiai nézeteket, szakmai álláspontokat foglalja össze. Azért csak a földrajzi szemléletű értékeléseket, mert egyrészt ezeknek önmagában is könyvtárnyi irodalma van, másrészt pedig e rövid értekezés emléket kíván állítani a tragikusan korán elhunyt Kocsis Zsolt geográfus ebben a témában (is) kifejtett munkásságának.

A vizsgálat csak a magyar földrajztudomány jeles képviselőinek várossá nyilvánítási kérdésekben történt jelesebb megnyilvánulásainak ezredforduló után megjelent darabjait foglalja össze. Ennek az indoka, hogy a rendszerváltás évét nem számítva a 2000-es években volt a legnagyobb mértékű és egyúttal tartós a várossá nyilvánítási hullám, és ekkor került igazán a honi társadalomföldrajzi kutatások, tanulmányok kedvelt témájává ez a folyamat.

E tanulmány keretei között nem vállalkozhatunk arra, hogy valamennyi várossá nyilvánítással kapcsolatos vitát, megnyilvánulást, érvet ismertessünk, ezért inkább csak néhány – egészen pontosan három – olyan szakmai vitafórum összefoglalását tesszük közzé, ahol Kocsis Zsolt is kifejtette álláspontját. Ilyen többek közt a Tér és Társadalom folyóirat, amelyben az 1990-es évek derekától néha-néha a felszínre bukkanó búvópatakként vonul végig a téma. A másik a Területi Statisztika szakmai periodika, ahol a szintén elhunyt Tóth József professzor 2008 tavaszán közzé tett vitairata nyomán

(TÓTH 2008/a) a következő számokban 11 szerző 10 tanulmányban reflektált. A harmadik jelentős fórum Nyugat-magyarországi Egyetem (korábban Berzsényi Dániel Főiskola) Társadalomföldrajz Tanszéke – és ott többek közt Kocsis Zsolt – által 2004 óta szervezett Településföldrajzi konferenciák, amelyekre rendre felbukkant a kérdéskör, és az előadások nyomtatott változatát tartalmazó konferenciakötetekben, majd 2012-től a tanszék gondozásában megjelenő Településföldrajzi Tanulmányok folyóiratban újraolvashatók az ott elhangzott szakmai álláspontok, vélemények, amelyek így együtt véleményünk szerint egy széles keresztmetszetet adnak a témáról.

1. A TÉMA ELŐÉLETE

A várossá nyilvánítások történetiségét áttekintve az első megállapításunk az lehet, hogy a városi cím elnyerése – az egykori szabad királyi városok kivételével – ennyire központi szerepet aligha töltött be a helyi és az országos politikában, mint a rendszerváltás óta, de különösen az ezredforduló után. Ez azt feltételeznél, hogy a városi cím eleve rangot jelent, olyan státuszt, amely döntően befolyásolja, elősegíti az adott helység fejlődési lehetőségeit, boldogulási esélyeit. Mintha a városi jogállásból következne a városias fejlődés, nem pedig fordítva. Ez nyilván nincs így, és annak, hogy a hibás sztereotípiák mégis tartja magát a köztudatban, az egyik oka az, hogy a téma történeti aspektusa (is) kevésbé ismert, a másik ok pedig az, hogy összekeverednek, elmosódnak a jogi és a földrajzi (funkcionális) városfogalom közti különbségek.

A városi rang és a városi funkció viszonya történelmünk során sokszor változott. 1848 előtt nem volt a városi rangnak egységes szabályozása, és a forradalom és szabadságharc előestéjén mintegy 800 település rendelkezett valamiféle városi kiváltsággal (BELUSZKY – GYÓRI 2008), és jogállásuk alapján két nagy csoportra, a szabad királyi városokra (civitas) és a mezővárosokra (oppidum) oszlottak. A két kategória között az alapvető különbség az volt, hogy a falakkal körülvett civitas az uralkodó fennhatósága alatt állt és viszonylag széles körű belső autonómiával rendelkezett, míg az oppidumok valamely más – világi vagy egyházi – földesúrtól függtek, és magyar elnevezésükben a „mező” előtag arra utal, hogy jellemzően nem voltak kőből épített védművei. Ez a felosztás azonban nem azt jelentette, hogy a magyar városhálózat ennyire homogén, gyakorlatilag kétosztatú lett volna. Éppen ellenkezőleg: a városok mindkét csoporton belül további alkategóriákat képeztek a kivívott jogaik mértéke, jellege alapján. A városok tehát privilégiumaik szerint voltak csoportosíthatók, kevésbé alkalmazható rájuk a mai értelemben vett földrajzi (funkcionális) városszemlélet, mivel inkább az előjogaik helyezték őket el a településhierarchiában, kevésbé a szerepköreik által kirajzolt vonzókörzetük nagysága. Ebből következően a városi rangú települések tekintélyes hányada nem rendelkezhetett városi szerepkörrel.

A kiegyezést követően a vármegyei és a városi igazgatás megreformálására 1870/71-ben került sor. Az 1870. évi XLII. tc. nagyrészt, de nem feltétlenül a szabad királyi városokból kialakította a városok legmagasabb szintű csoportját, a törvényhatósági jogú városokat. Az 1871. évi XVIII. tc. az 1848-ban már megszüntetett egykori oppidumok helyzetét rendezte, és egy részüket rendezett tanácsú várossá emelte fel, a többit pedig a jóval alacsonyabb rangú községi jogállásba sorolta. Az 1876. évi XX. tc. a 48 szabad királyi város közül 28-tól megvonta a törvényhatóságot és beolvasztotta őket vármegyé-

jükbe. Innentől kezdve közigazgatási értelemben csak megyei és városi törvényhatóságok léteztek, a vármegyék pedig járásokból és az ezekkel egyenrangú rendezett tanácsú városokból álltak. A községek helyzetét az 1886. évi XXI. tc. rendezte mégpedig úgy, hogy a községeket három nagy csoportra, a kisközségekre, a nagyközségekre és a rendezett tanácsú városokra osztotta (*CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS 1998*).

A városi rang kérelmezése önkéntes volt, és mivel különböző intézmények fenntartásával járt együtt, az nem csak rangot, hanem kötelezettséget is jelentett. Sok egykori mezőváros ezért mondott le a címéről (*BELUSZKY 2008*), és ennek köszönhetően több vármegyében (pl. Árva, Moson, Ugocsa) nem volt városi rangú település, még maga a székhely sem volt az. A dualizmus korának végén, 1910-ben 138 városi jogállású település volt a történeti Magyarországon. A funkcionális értelemben vett városok száma ennél jóval több volt, kb. 330 település tartozott ebbe a kategóriába (*BELUSZKY – GYÓRI 2008*).

A trianoni békeszerződés után mindössze 43 város maradt a mai ország területén, és ez a szám az utolsó békeévre, 1938-ra 56-ra emelkedett. Ebben az időszakban is a funkcionális értelemben vett városok száma megelőzte a városi címmel rendelkezőkét, együttal megjelent egy új városkategória, a kevésbé központi funkcióival, sokkal inkább a szomszédos nagyváros mozgatta dinamikus népességnövekedésével kitűnő agglomerációs típus, ekkor még csak a főváros környékén. Ekkor kapott városi címet Újpest, Rákospalota, Kispest, Pesterzsébet, Budafok és Pestszentlőrinc (*BELUSZKY – GYÓRI 2008*).

A II. világháborúban elszenvedett vereség maga alá temette a magyar polgári közigazgatást. Az 1949-es sztálini típusú alkotmány elfogadását követően került sor a helyi-területi közigazgatás átfogó reformjára. Az 1949. évi XX. törvény szerint az államhatalom helyi szervei a megyei tanács, a járási tanács, a városi tanács, a községi tanács, a városi kerületi tanács. Az Alkotmány azon rendelkezését, miszerint a helyi tanácsok az államhatalom helyi szervei, a tanácsokról szóló 1950 évi I. törvény (az ún. I. tanácsi törvény) értelmezte. A jogszabály felszámolta a községek, városok és megyék önkormányzatiságát, és a legjelentősebb újítása az volt, hogy az addig a vármegye igazgatási egységeként működő járásban képviseleti alapon szervezett állami szervet, járási tanácsot hozott létre. A várossá nyilvánítás ettől kezdve állami akarat kérdése lett, a városi státusz pedig nem a települések tehervállalási képességét és/vagy szándékát tükrözte, hanem a pártállam hatalmi megnyilvánulásainak egyik, a településpolitikai szintéren megmutatkozó szándékait.

A városi jogállás ekkor egyértelműen inkább előnyökkel járt, mint kötelezettségekkel, hiszen a magasabb szintű állami normatív támogatás, az intézmények és ipari létesítmények letelepítése is nagyobb eséllyel volt elérhető azon települések számára, amelyek városi címmel rendelkeztek. Ezért a várossá nyilvánítás eszközével az állam ritkábban élt, és az eljárásrend követelményrendszerén is szigorított. Ennek köszönhetően 1945 és 1954 között mindössze 12 új várossal gazdagodott a hazai városállomány, igaz Nagy-Budapest 1950-es kialakításakor 7 várost Budapesthez csatoltak. A következő 12 esztendőben pedig Ajka kivételével nem élt az állam a várossá nyilvánítás eszközével (*BELUSZKY – GYÓRI 2008*). Ezek a települések egytől egyig funkcionális értelemben is központi helyek voltak, tehát a földrajzi értelemben vett városok és címmel rendelkezők aránya lényegében nem változott ebben a korszakban.

Az 1960-as évek második felében 10 újabb település kapott városi rangot, majd az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció (OTK) elfogadása után indult meg a hazai városállomány részben minőségi, de döntő mértékben mennyiségi fejlődése. Bő egy évtized alatt kb. annyi, 23 település lett város, mint az azt megelőző negyedszázadban. Ezek a helységek már korábban is betöltötték városi funkciókat, és közülük mindössze öt olyan volt (Balatonfüred, Csorna, Fehérgyarmat, Lenti, Vásárosnamény), amelynek a lakossága nem érte el a 10 ezer főt (*WWW.VAROSSANYILVANITAS.HU*). 1982-ben 96 város volt hazánkban, és ezekben élt az ország népességének 53 %-a (*BELUSZKY – GYŐRI 2008*).

A várossá nyilvánítások üteme az 1983-tól 1989-ig tartó időszakban jelentősen felgyorsult, és ebben a bő fél évtizedben 70 település kapott városi rangot, közülük 41 db egyetlen évben, 1989-ben. A városok számának gyors növekedése több tényezővel magyarázható, amelyek közül a legfontosabbak:

- csökkentek az állami források, és ez egyrészt csökkentette a községek és városok közti minőségi lejtőt, másrészt pedig a gyengülő politikai hatalom egyre nehezebben tudott ellenállni a különböző követeléseknek, illetve kritikáknak.
- az 1984. január 1-jével bevezetett városkörnyéki rendszerben több városkörnyék központja községi jogállású település lett, így kézenfekvő, csaknem automatikus volt ezeknek várossá nyilvánítása.

Mіндеzek eredményeképpen 1990. január 1-jén már 166 városi jogállású település volt hazánkban, ami nagyfokú korrelációt mutatott a sokoldalú funkciókkal rendelkező „valódi” városok körével.

A rendszerváltás után nagy és egyre fokozódó lendülettel folytatódott a várossá nyilvánítási hullám annak ellenére, hogy a városi rang sem a pályázó településnek, sem pedig az adományozó államnak nem jelent konkrét, kézzel fogható előnyöket, legfeljebb az előbbinek presztízst, míg az utóbbinak politikai tőkét eredményezhet. Az 1990-es évek derekán várossá nyilvánított községek még többé-kevésbé rendelkeztek városi szerepkörökkel, a később belépők zöme már sokkal kevésbé. Egyre több, a települések világát érintő tudományban egyre intenzívebb szakmai vita bontakozott ki arról, hogy hol áll meg ez a folyamat, van-e valami értelme vagy haszna, illetve ezek fényében kell-e szabályozni, esetleg revideálni. Így volt ez a geográfiában is, ahol különösen az 1990-es évek közepétől került az érdeklődés homlokterébe ez a kérdés. Többen próbáltak prognózisokat felállítani, amelyek közül az legmerészebb becslés Tóth József geográfusprofesszoré volt, aki 1996-ban úgy gondolta, hogy 2010-re a hazai városhálózat 300-310 elemre bővül (*TÓTH 1996*). A reálfolyamatok még ezt is túlteljesítették, hiszen a vonatkozó időpontban 328 város volt hazánkban (*WWW.VAROSSANYILVANITAS.HU*).

A szinte megállíthatatlannak tűnő hullám szabályozására, esetleg megfékezésére több geográfus tudós, kutató is tett javaslatot. Ezek nagy része mai szemmel meglehetősen megengedők voltak. Egyes tanulmányok (SZIGETI E. 1998) amellett érvelnek, hogy a szabályozás pontosítása szükséges, de nem tartják egyértelműen szükségesnek a szigorítást, főleg nem a folyamat befagyasztását. Volt olyan kutatás is (*KISS 1998*), amely az első igazi, még a rendszerváltás előtti, 1986-1989 közötti várossá nyilvánítási dömping során várossá vált települések főbb mutatóit vizsgálva arra a következtetésre jutott,

hogy a szabályozórendszer lazulása nyomán mérséklődtek a városodottságban tapasztalható területi különbségek, a várossá nyilvánítás ideje és a városiasodottság értéke között viszont nagyjából fordított arányosság írható fel, a cím elnyerése általában lendületet adott az érintett településeknek.

Csapó Tamás és Kocsis Zsolt szerzőpáros a témában első, egyúttal egyik legjelentősebb közös publikációjukban reagálnak a cikk megszületésének idejében is tapasztalható „várossá nyilvánítási boom” problémájára, a területen szerzett résztémákra vonatkozó részletes kutatási anyagokat felhasználva meghatározzák az Északnyugat-Dunántúl (Vas, Zala, Győr-Moson-Sopron és Veszprém megyék) városi cím elnyerésére alkalmas településeit (*CSAPÓ – KOC SIS 1997*). Ennek érdekében felméri a régió városhálózatát, de javaslatokat fogalmaznak meg a szabályozás fejlesztése érdekében. Kiindulási alapjuk az, hogy településtudományi értelemben használják a város fogalmát, tehát központi szerepkörű településtípusként definiálják. Mivel ez eleve vonzás körzetet feltételez, túlzott liberális a várossá nyilvánítás kritériumrendszere, hiszen abból hiányzik a térség állásfoglalása. Kidolgoztak egy olyan számszerű mutatókból álló listát, amelynek alapján valamelyest egzakt módon lehetne értékelni a város térszerző szerepét. Ezek között szerepel a 2000 fős lakosságszám határ, amely viszont az értékelésnek csak az egyik összetevője lenne, de nem feltétlenül kizáró ok.

2. A TÉMÁRÓL FOLYTATOTT SZAKMAI VITA A 2000-ES ÉVEKBEN

2.1. A HAZAI VÁROSSÁ NYILVÁNÍTÁSI GYAKORLATTAL KAPCSOLATOS FŐBB ÁLLÁSPONTOK

A várossá nyilvánítás jogszabályban megfogalmazott kritériumait még az ezredforduló előtt lefektették a területszervezési eljárásról szóló 1999. évi XLI. törvényben. Ennek ellenére (vagy éppen ezért?) a címadományozás rendületlenül folytatódott és 2000-ben már 222-re városaink száma. A geográfus szakmában az engedékeny hangok mellett egyre erősebb és érdekesebb lett ennek a liberális rendszernek kritikája is: mind többen gondolták úgy, hogy ennek a tömeges várossá nyilvánításnak jobb esetben nincs értelme, rosszabb esetben becsapjuk magunkat azzal az illúzióval, hogy a városi cím egyúttal városi életminőséget biztosít.

A Beluszky Pál – Győri Róbert szerzőpáros több figyelemre méltó tanulmányban mutat rá, hogy az hazai urbanizáció minőségi komponense messze nem tart lépést a mennyiséggel, tehát nem növekszik olyan mértékben a városi funkciójú települések száma, mint ahogy a városi címmel rendelkezőké. Történelmi és a jelenlegi városhálózatunk leltározó vizsgálataik alapján megállapították, hogy a 2000-es évek elején hazánkban funkcionális értelemben mindössze 122 „város” volt, további 88 pedig nagyobb lélekszámú „alig város”, tehát véleményük szerint ekkor legfeljebb 210 városunk volt (*BELUSZKY – GYŐRI 2004; 2006*). Ez alapján a 20. század utolsó éveiben lett nagyobb a városi címmel rendelkező települések száma a funkcionális értelemben vett városokénál.

Ennek ellenére a várossá nyilvánítások töretlenül folytatódtak. Volt ugyan olyan kutató, például Zoltán Zoltán, aki az évezred elején a 330-350 elemből álló városhálózatot tartott nemhogy elképzelhetőnek, hanem egyenesen az egyik legfontosabb területfejlesztési célnak, prioritásnak, amitől azt lehet várni, hogy pozitív hatást gyakorolnának térsé-

gükre (ZOLTÁN 2002; 2003), a témával foglalkozó geográfusok zöme már túlzónak tartotta azt. Közülük Beluszky Pál szinte már rezignáltan ír a városi cím elértéktelenedéséről, amelyet szerinte úgy lehetne megfordítani, hogy a dualizmus korához hasonlóan bizonyos feladatok finanszírozását a városoknak kellene finanszíroznia, és ez egyfajta önszabályozó mechanizmusként visszahatna rájuk (BELUSZKY 2008).

A várossá nyilvánítások üteme azonban továbbra sem lanyhult: 2007-ben 9, 2008-ban pedig 8 nagyközség kapott városi rangot (WWW.VAROSSANYILVANITAS.HU). A városi címek tömegesedésével szükségessé vált – elsősorban a kisebb városok – tipizálásuk felülvizsgálata, amire több színvonalas kísérlet is született (BAJMÓCY – PÓCSI 2008; PIRISI 2009/a). Az új belépők miatt nem kevésbé jelentett izgalmas témát a nevezéktan felülvizsgálata sem, amelyek vagy a nagyságuk vagy a meghatározó funkcióik szerint igyekezett elvégezni a klasszifikációt. A népességszám szerinti tipizálásukra tett kísérletek közül figyelemre méltó Tóth Józsefé, aki egy hat kategóriából – regionális város (> 100 ezer fő), megyei város (50-100 ezer fő), nagyközépváros (25-50 ezer fő), középváros (10-25 ezer fő), kisközépváros (5-10 ezer fő) és kisváros (< 5 ezer fő) – álló csoportosítást javasolt. Nyilván az utóbbi kettő csoport jelenti az újabb kisvárosok körének kijelölési lehetőségét, illetve elkülönítését a régebbi, rendszerint nagyobb településektől való elkülönítésének lehetőségét (TÓTH 2008/b). Dövényi Zoltán egy Németországból származó, ott meghonosodott fogalmat, a törpevárost (die Zwergstadt) javasolja bevezetni hazánkban, véleménye szerint a 3000-4000 fős városi jogállású településeinkre (DÖVÉNYI 2008).

A népességszám mint klasszifikációs szempont mellett az adekvát funkcionális csoportosítás is egyre nagyobb fejtörést okoz. Általában a nehezen besorolható kisvárosokat a térszerkezeti típusba osztják be, amely valamely kistérség vagy mikrotérség központja, általában sokoldalú funkciókat koncentrálnak, különösen a humán területen, de egyetlen ágazati funkciója, vagy vonzása sem kiemelkedő (TRÓCSÁNYI – PIRISI – MALATYINSZKI 2007).

A városok körének felhígulása miatt sokszor már ez sem maradéktalanul igaz, így a hazai geográfiai szakirodalomban meglepően sok olyan elnevezés bukkant fel, amely nagyrészt azokra a városi jogállású településekre alkalmaznak, amelyeknek azt a tulajdonságát szeretnék kihangsúlyozni, hogy földrajzi értelemben nem igazán tekinthetők városoknak. Nagyon sok elnevezés bukkant fel, némely közülük ötletes, szinte hangulatfestő hatású. A teljesség igénye nélkül: kvázi-, mini-, falu-, palánta-, ceremonialis stb. városok.

A várossá nyilvánításokkal kapcsolatos legutóbb jelentős polémia Tóth Józsefnek a Területi Statisztika 2008. májusi számában közzé tett vitaindító cikke (TÓTH 2008/a) köré csoportosult. A folyóirat következő számaiban 11 szerző 10 írásban fejtette ki szakmai álláspontját.

A vitában részt vevők írásai – némi egyszerűsítéssel, hiszen az egyes tanulmányok tematikája összetett volt – néhány típusba sorolhatók. Az elméleti megközelítés dominanciája érzékelhető három írásban (KULCSÁR 2008; NÉMETH 2009; PIRISI 2009/b), a várossá nyilvánítás társadalmi, jogi aspektusát elemzi további három hozzászólás (CSAPÓ – KOCSIS 2008; DÖVÉNYI 2009; PIRISI – TRÓCSÁNYI 2009), agglomerációs oldalról közelít egy tanulmány (KÓSZEGFALVI GY. 2008), egy-egy típust mutat be két írás:

Mezőhegyest (ZSÓTÉR 2008), Kozármislenyt (SZEBEŇNYI – NAGYVÁRADI 2009), míg egy összegzés (KOC SIS 2008) széles körű európai kitekintést ad.

Kulcsár László cikke döntően a praktikus értelmezési kereteken túlmutatóan megkísérli a hazai társadalom fejlődésének átfogó kontextusába helyezni a problémát. Az ennek kapcsán fő elemként megragadható megkésettség, és ebből táplálkozó, a döntéshozók gondolkodásában tetten érhető erőteljes várospreferencia, valamint azok az erőforrásokért vívott játszmák, amelyek biztosítják, hogy a városi címre kandidáló településeknek folyamatosan legyen utánpótlása. Egyértelműen kimutatja azt, hogy amíg nyugaton a város elsősorban gazdasági centrum, addig Európa keleti felén, köztük hazánkban elsősorban közigazgatási centrum.

Németh Sándor a hazai várossá nyilvánítások revízióját szorgalmazza, és cikkében felbukkan a Csapó Tamás – Kocsis Zsolt szerzőpáros korábbi, itt is idézett javaslata, amely a térség értékítéletét is segítségül hívná annak érdekében, hogy a városi címre kandidáló település valóban központja-e térségnek, van-e neki vonzáskörzete.

Dövényi Zoltán hozzászólásában a témával kapcsolatos alapvető székszisének kifejezésre juttatása mellett a városok különböző népesség-kategóriák szerinti klasszifikációjával kapcsolatosan fogalmaz meg javaslatokat (WWW.VAROSSANYILVANITAS.HU).

Pirisi Gábor és Trócsányi András által közzétett publikáció „*a folyamatra, annak „kelliszatitkaira”, a helyi jellegzetességekre koncentrál. Igyekeztünk benne megcáfolni néhány, a szakmában is terjedő közvélekedést, vagy hiedelmet a folyamat mozgatórugóival, motivációival kapcsolatban, és arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy a várt reform bár ésszerű lenne, de bekövetkezte kevésbé valószínű, és hogy az igazi nyertesek a helyi településvezetők, az ő ambícióik is általában a legerősebbek*” (WWW.VAROSSANYILVANITAS.HU).

Kőszegfalvi György nézete szerint az agglomerációban elhelyezkedő települések támozgatása szükséges várossá nyilvánításkor, mert az pozitívan hat az egész agglomeráció urbanus fejlődésére, sőt szerinte az lenne a kívánatos, ha minden kistérségben lenne város. Ehhez a publikációhoz kapcsolódik a Kozármislenyről szóló értekezés, amely ennek a sikeres Baranya megyei kisváros példáján keresztül gyakorlatilag megerősíti Kőszegfalvi érvelését.

Tóth József a sokféle véleményt összegző vitazáró cikkében arra a következtetésre jut, hogy szükséges lenne a politikai szféra részéről egy szándék, hogy a tudományt is megkérdezze erről a folyamatról (TÓTH 2009). Ez sajnos nem történt meg, és vitaindító ide, vélemények oda, a tömeges várossá válás tovább folytatódott: 2009-ben 22 nagyközség lett város, ami a rendszerváltás utáni időszak éves rekordja.

2.2. KOC SIS ZSOLT A TÉMÁBAN KIFEJTETT ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI MUNKÁSSÁGA

A tanulmány címének szellemében külön alfejezetben kerül tárgyalásra Kocsis Zsolt témában kifejtett munkássága, amely mind gyakorlati, mind pedig elméleti szempontból figyelemre méltó.

Zsolt a várossá válás problematikájával akkor kezdett intenzívebben foglalkozni, amikor az MTA Regionális Kutatások Központ megalakult szombathelyi csoportjához került, amely elsősorban a tágabb értelemben vett történelmi, tehát a mai Veszprém megye nyugati peremét is magába foglaló Nyugat-Dunántúl térszerkezetével foglalko-

zott, amely ahogy most, úgy akkor is elválaszthatatlan volt a városhálózat kérdéskörétől. Akkor ez a térség erősen városhiányos terület volt, így adódott a kutatási irány és terület is egyben. Fontos megjegyezni, hogy nem csak a témát talált itt Zsolt, hanem azt a csapatot, akivel évekig, sőt évtizedekig folytathatta az abban történő elmélyülést. Csapó Tamás, Magyar Márta, Palkovits István állandó kollégái, barátai lettek.

Az első olyan település, amelynek várossá nyilvánítási programját elkészítették, a korábban mezővárosi ranggal rendelkező Csepreg, amely funkcionális értelemben a *térszerkezeti típust* testesítette meg. az itt szerzett gyakorlati tapasztalatait is felhasználva írta meg Csapó Tamással közösen a fentebb említett elméleti tanulmányt (*CSAPÓ – KOCSIS 1997*).

A következő az *image-típusba* sorolható Herend 1999-ben, a *térszerkezeti típust* képviselő Zalalövő 2000-ben, a szintén addig városhiányos térséget kitöltő, de emellett a nagyüzemeinek köszönhetően a *gazdasági-foglalkoztatási típusba* tartozó Répcelak 2001-ben, majd a szintén *térszerkezeti* Óriszentpéter 2005-ben, végül pedig az *agglomerációs* Vép 2009-ben. Ez összesen 3 megyéhez tartozó 6 település, 4 funkcionális típus, kb. 17 ezer lakossal, akik nagyrészt addig belső perifériákhoz tartozó nagyközségben ébredhettek arra, hogy városalakók. Egy esélyt biztosan kaptak arra, hogy lakóhelyük urbanus fejlődési irányt vegyen.

Mivel a felsorolt, Kocsis Zsolt közreműködésével várossá vált települések eltérő sorúak, más-más problémákkal küzdenek és lehetőségekkel élhetnek, tanulmányozásuk széles körű elméleti tudással vértelmez fel kutatójukat. A megszerzett ismeretekkel nem csak a várossá válási dokumentációjuk elkészítését tudja elvégezni, hanem a tágabb környezetük, régiójuk településhálózatában elfoglalt helyüket is alaposabban megvizsgálni. Ehhez kitűnő apropót szolgáltatott a hatásaiban máig élő, 1971-ben kiadott Országos Településhálózat-hálózat Fejlesztési Konceptió (OTK) 40 éves jubileuma 2011-ben, amikor Kocsis Zsolt egy olyan publikációsorozatot indított el, amely a tervek szerint külön tanulmányokban dolgozza fel a dokumentum egy-egy megye településhálózatára gyakorolt hatását. Zsolt szándéka az volt, hogy legalább a Dunánántúlra kiterjeszti ezt a kutatást. Sajnos elképzelése betegsége miatt nem vált valóra: 5 megye – Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Vas, Veszprém és Zala (KOCSIS 2011/a; 2011/b; 2013; 2014/a; 2014/b) – feldolgozása jelent meg, valamint ezek alapján a Dunánántúlról készített összefoglaló (KOCSIS 2014/c), továbbá az OTK nyugat-európai párhuzamainak feltárását bemutató publikáció (KOCSIS 2011/c). Az egész országra vonatkozó szintézis elkészítésére már nem jutott idő. Elfogyott...

Ellenben – ha ebben a helyzetben egyáltalán lehet ilyet mondani: szerencsére – maradt legalább arra, hogy a várossá nyilvánítási programokban folytatott gyakorlati tapasztalatait és az OTK-val kapcsolatos kutatásait is felhasználva két kitűnő tanulmányt kapcsolódjon be a Területi Statisztika hasábjain 2008-2009-ben a várossá nyilvánítási folyamat tárgyában folytatott vitasorozatba.

Az egyiket Csapó Tamással jegyzi és a várossá válás reformját szorgalmazza rövid, de annál érdekesebb írásukban (*CSAPÓ – KOCSIS 2008*). A szerzőpáros a várossá nyilvánítások „elszaporodása” nyomán kialakult helyzetből egy többszintű – alapvetően a megyei jogú városok és a mezővárosok alkotta – rendszer kialakításában látta volna a kiutat. A mindössze két évvel a 2010-es választások előtt publikált tanulmány még a „távoli jövőbe” helyezte, és kevésbé reálisnak tekintette a járásokra alapuló alsó-

középszintű közigazgatási rendszer újjálesztését. Az általuk elképzelt rendszer rendelkezik belső koherenciával és külső illeszkedéssel, valamint egyszerre újító és hagyománytisztelő. Az, hogy nem valósult meg, és például a területi önkormányzatok szerepköri és anyagi kiüresítésével egyúttal a megyei jogú városok fogalmát is értelmetlenné tették, nem az ő hibájuk.

A másik, önállóan jegyzett írása (*KOCSIS 2008*) nemcsak az egyik legjobban sikerült értekezése a témában, de párját is ritkítja abban a tekintetben, hogy a hazai városhálózat fejlődési-fejlesztési, egyáltalán értelmezési, definiálási problematikáját az európai térbe helyezi. Összevetve egymással számos európai ország gyakorlatát a városi cím(ek) használata, illetve elnyerése, adományozása tekintetében. Következtetéseinek az egyik legfontosabb talpköve, hogy a legtöbb országban, hazánkkal ellentétben, élesen elválik a község, mint igazgatási egység, és a település, mint funkcionális térkategória, és így a városi címmel kapcsolatos eljárások viszonylag nehezen adaptálhatók a hazai viszonyokra (*WWW.VAROSSANYILVANITAS.HU*).

3. A TÉMA UTÓÉLETE

A 2010-ben megalakuló kormány azonban nem teljesen azon az úton indult el, amit a szakértők többsége várt. Először felfüggesztették a folyamatot mindaddig, ameddig a tervezett teljes közigazgatási reform le nem zárul, amíg nem történik meg a közigazgatási szempontból végső célként megfogalmazott Jó Államhoz vezető út alapjainak a lerakása.

Másfelől azonban a végül, a ciklus tekintetében az utolsó pillanatban megszülető jogi szabályozás csak egyetlen apró, de lényeges változtatást eszközölt. A 2013. január 1-jével hatályba lépő rendelet (tulajdonképpen a szakaszosan életbe lépő, Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (104. § (1) bekezdése) úgy fogalmaz: „*Városi cím adható annak a községi önkormányzatnak, amely térségi szerepet tölt be, és fejlettsége eléri az átlagos városi szintet.*” A legfontosabb változás tehát az lett, hogy immár nem csak nagyközségek, hanem községek is aspirálhatnak a városi rangra. A járásokról szóló törvénnyel (2012. évi XCIII. tv.) pedig 2013. január 1-jétől megteremtette a „*járás-székhely-város*” kategóriáját (175 elemmel), ezzel megnyitva az utat a községek és nagyközségek számára a („*nem-járás-székhely*”) várossá válás előtt. A nagyközségi belépő eltörlése kétségtől új helyzetbe hozott néhány fejlett és térségi szereppel bíró települést, orvosolta a korábbi igazságtalanságot. Mindeközben az új kormányrendelet a nagyközségi címet is leértékelt: 2013-tól bármely község, amelynek népessége meghaladja a 3000 főt, kérelmezhetette ezt a címet. Ekkortól a települések két fő típusa pályázhatott esélyel a városi címre: a boldogok és a boldogtalanok.

A fenti aprónak tűnő, mindazonáltal együttesen, egy koncepció részeként megjelenő változások a városi címet átértékelték, devalválták, a közelmúlt gyakorlatához igazították, megnyitva az utat a további belépők előtt. 2013-ban az is bebizonyosodott, hogy a gyakorlatban is van lehetőség községek számára sikerrel pályázni. A kétévnyi lebegtetés miatt felhalmozódott „elhalasztott kereslet” jelentős részét is kielégítették ebben az évben, amikor 18 új várost avattak (*PIRISI – TRÓCSÁNYI 2015*). Ők a boldogok. Okkal, hiszen lehet, hogy az utolsó későn jövők.

Aztán csaknem azonnal átlendült az inga a másik szélső pontba. A várossá nyilvánítások szempontjából amúgy is moratóriumot jelentő választási esztendő, 2014 után egyetlen (61/2015 (III. 24.) számú) kormányrendelettel gyökeresen megváltoztatták a feltételrendszert. Ezzel a kormányrendelettel felülírt 1999. évi XLI. törvény kritériumai is annulálódtak, és helyette sokkal szigorúbbat vezetett be a jogszabály, amelynek talán a legfontosabb eleme a városi cím 10 ezer fős népességszámhoz kötése. Az új feltételeket a már beadott 23 pályázó értékelésénél, tehát visszamenőleg alkalmazták. Nem csoda, hogy közülük egy sem lett város 2015-ben. Ők nyilván a boldogtalanok. Csak abban bízhatnak, hogy a politika ebben a kérdésben nem csak egyszer képes visszafordulni a damaszkuszi úton. Ha ez így lesz, akkor ők lehetnek az első korán jövők. Egy olyan cím birtokosai, amely szinte kizárólag a maguk gyönyörűségére és sokkal kevésbé mások hasznára szolgál. Tényleg ők állhatnak a központban, hiszen nincsen perifériájuk.

ÖSSZEGRZÉS

Azt nem tudjuk, hogy ezek után érdemes lesz-e foglalkozni a hazai várossá nyilvánítási gyakorlat kérdéskörével, de reményeink szerint érdemes volt összefoglalni dióhéjban a témában megjelent legfontosabb publikációkat, hiszen azok számtalan kitűnő, szakmailag megalapozott megállapítást tartalmaznak, amit bizony érdemes lenne a politikai döntéseknél figyelembe venni. Nem kell naívnak lenni! De hátha...

Úgy láttam, ez a kettősség munkálkodott Kocsis Zsolt kollégámban, barátomban is, amikor egyrészt látta a várossá nyilvánítások mögött meghúzódó politikai érdekeket, másrészt viszont fáradhatatlanul dolgozott, hogy feltárja a benne rejlő tudományos értékeket. A kettő közötti szakadékot a szokásos humorával hidalta át, amikor több évtizedes kutatói tapasztalatával a háta mögött csak annyit mondott a politikáról: „*Nem az a baj, hogy sokan csalódnak bennük, hanem az, hogy én nem.*”

Isten Veled!

IRODALOM

- BAJMÓCY P. – PÓCSI G.** (2008): Nagyközségek, kisvárosok fejlődési pályái Magyarországon 1870-től napjainkig. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Nagyközségek és kisvárosok a térben. Savaria University Press, Szombathely, pp. 44-59.;
- BELUSZKY P.** (2008): Maradékok boltja. Tér és Társadalom XXII. évf. 1. szám, pp. 169-172.;
- BELUSZKY P. – GYŐRI R.** (2004): Fel is út, le is út... (Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században). Tér és Társadalom XVIII. évf. 1. szám, pp. 1-41.;
- BELUSZKY P. – GYŐRI R.** (2006): Ez a falu város! Tér és Társadalom XX. évf. 2. szám, pp. 65-81.;
- BELUSZKY P. – GYŐRI R.** (2008): Legyen rangja város! (Avagy a városi rang adományozásának gyakorlata és következményei 1990 után). – Új irányok a magyarországi

- falufejlődésben. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Nagyközségek és kisvárosok a térben. Savaria University Press, Szombathely, pp. 19-32.;
- CSAPÓ T. – KOCSIS ZS.** (1997): A várossá nyilvánítás elvi kérdései, potenciális városok az Északnyugat-Dunántúlon. Tér és Társadalom XI. évf. 1. szám, pp. 183-196.;
- CSAPÓ T. – KOCSIS ZS.** (2008): A várossá válás reformja. Területi Statisztika XI. (XLVIII.) évf. 6. szám, pp. 645-650.;
- CSIZMADIA A. – KOVÁCS K. – ASZTALOS L.** (1998): Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 560 p.
- DÖVÉNYI Z.** (2008): A törpevárosról. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Nagyközségek és kisvárosok a térben. Savaria University Press, Szombathely, pp. 209-216.;
- DÖVÉNYI Z.** (2009): „Város az, ami magát annak nevezi.” – Tűnődések Tóth József tanulmánya kapcsán. Területi Statisztika XII. (XLIX.) évf. 5. szám, pp. 509-515.;
- KISS É.** (1998): A várossá nyilvánítás problematikája és a várossá válás jelentősége az önkormányzatok szemszögéből. Földrajzi Közlemények CXXII. (XLVI.) évf. 3. sz. pp. 456-481.;
- KOCSIS ZS.** (2008): Várossá válás Európában. Területi Statisztika XI. (XLVIII.) évf. 6. szám, pp. 713-723.;
- KOCSIS ZS.** (2011/a): Az 1971. évi Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció Veszprém megyében. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Az 1971. évi OTK és hatása a hazai településrendszerre. Savaria University Press, Szombathely, pp. 104-113.;
- KOCSIS ZS.** (2011/b): Az 1971. évi Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció Vas megyében. Vasi Szemle LXV. évf. 5-6. szám, pp. 529-538.;
- KOCSIS ZS.** (2011/c): Az 1971. évi Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció és nyugat-európai párhuzamai. Bokor L. – Szelesi T. – Tésits R. (szerk.): Dimenziók térben és időben – Tanulmányok a 60 éves Rudl József tiszteletére. Idresearch Kft. – Publikon Kiadó, Pécs, pp. 87-100.;
- KOCSIS ZS.** (2013): Az 1971. évi Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció hatása Zala megye településhálózatára. Településföldrajzi Tanulmányok II. évf. 1. szám, pp. 75-87.;
- KOCSIS ZS.** (2014/a): Az 1971. évi Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció hatása Győr-Moson-Sopron megye településhálózatára. Településföldrajzi Tanulmányok III. évf. 1. szám, pp. 68-80.;
- KOCSIS ZS.** (2014/b): Az 1971. évi OTK és hatása Komárom (-Esztergom) megyében. Településföldrajzi Tanulmányok III. évf. 2. szám, pp. 24-34.;
- KOCSIS ZS.** (2014/c): Az 1971. évi Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció a Nyugat-Dunántúl megyéiben. In: Tésits R. – Trócsányi A. – Pirisi G. – Alpek B. L. (szerk.): A geográfus útjai. Tóth József emlékkonferencia: Absztraktfüzet. Idresearch Kft. – Publikon Kiadó, Pécs, pp. 37-38.;
- KÓSZEGFALVI GY.** (2008): Agglomerálódó térségnek jól jön az új város. Területi Statisztika XI. (XLVIII.) évf. 4. szám, pp. 377-379.;

- KULCSÁR J. L.** (2008): Rendhagyó gondolatok a várossá nyilvánításról a megkésett fejlődés kontextusában. *Területi Statisztika XI. (XLVIII.) évf. 5. szám*, pp. 509-515.;
- NÉMETH S.** (2009): Mintha-városból mintavárost! – A magyar urbanizáció mennyiségi útja és minőségi átmenete. *Területi Statisztika XII. (XLIX.) évf. 1. szám*, pp. 8-18.;
- PIRISI G.** (2009/a): Differenciálódó kisvárosaink. *Földrajzi Közlemények CXXXIII. évf./3. sz.* pp. 313-325.;
- PIRISI G.** (2009/b): Város vagy nem város? Dilemmák a formális és a funkcionális városfogalom kettőssége kapcsán. *Területi Statisztika XII. (XLIX.) évf. 2. szám*, pp. 129-136.;
- PIRISI G. - TRÓCSÁNYI A.** (2009): Így készül a magyar város. *Területi Statisztika XII. (XLIX.) évf. 2. szám*, pp. 137-147.;
- PIRISI G. - TRÓCSÁNYI A.** (2015): Bővülő állomány – zsugorodó elemek. A XXI. századi kisvárosi urbanizáció kétarcúsága Magyarországon. In: Tésits R. – Alpek B. L. (szerk.): *A mi geográfiánk. Tóth József emlékezete. Geographica Pannonica Nova 18.* Publikon Kiadó, Pécs, pp. 443-460.;
- SZEBÉNYI A. – NAGYVÁRADI L.** (2009): Új város a pécsi agglomerációban – A kozármislenyi példa. *Területi Statisztika XII. (XLIX.) évf. 3. szám*, pp. 148-151.;
- SZIGETI E.** (1998): Urbanizáció, városhálózat, várossá nyilvánítás. *Területi Statisztika I. (XXXVIII.) évf. Bemutakozó szám.* pp. 68-82.;
- TÓTH J.** (1996): A településrendszer. In: Perczel Gy. (szerk.): *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 539-584.;
- TÓTH J.** (2008/a): Meditáció a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. *Területi Statisztika XI. (XLVIII.) évf. 3. szám*, pp. 237-244.;
- TÓTH J.** (2008/b): Óriásfalvak és/vagy kisvárosok – ma. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben.* Savaria University Press, Szombathely, pp. 10-18.;
- TÓTH J.** (2009): Egy lezár(hat)atlan vita zárásaként. *Területi Statisztika XII. (XLIX.) évf. 3. szám*, pp. 251-256.;
- TRÓCSÁNYI A. – PIRISI G. – MALATYINSZKI SZ.** (2007): A célnál fontosabb a bejárat út. A várossá nyilvánítás gyakorlata Magyarországon. *Falu Város Régió XI. évf. 3. sz.* pp. 18-27.;
- ZOLTÁN Z.** (2002): A magyar kisváros-hálózat kiteljesedése az 1990-es évtizedben I. *Comitatus XII. évf. nov.-dec. szám*, pp. 142-151.;
- ZOLTÁN Z.** (2003): A magyar kisváros-hálózat kiteljesedése az 1990-es évtizedben II. *Comitatus XIII. évf. jan.-feb. szám*, pp. 121-126.;
- ZSÓTÉR B.** (2008): Változások a délkelet-alföldi Mezőhegyes életében várossá nyilvánítását követően. *Területi Statisztika XI. (XLVIII.) évf. 6. szám*, pp. 651-657.;

Internet

www.varossanyilvanitas.hu